

ÚVOD

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, kteréž v tureckém hlavním městě Constantinopoli viděl, v zajetí svém 1591 zkusil a sám léta 1599 sepsal jsou významným dílem starší české literatury, jež je i po mnoha stoletích dílem čteným a velmi populárním. Nejsou totiž pouhým příběhem, ale zprostředkovávají čtenáři také mnoho cenných poznatků z oblasti týkající se Turecka a jeho obyvatel, při čtení *Příhod* získává také povědomí o tom, jak byli Turci viděni očima křesťanů. Nahlédnout může i do duše a myšlení samotného autora *Příhod*.

Cílem této práce je zhodnocení odrazu turecké problematiky v Mitrovicově díle. Před rozborem samotných *Příhod* se snažíme ujasnit si postavení cestopisu v rámci žánrového systému humanistické literatury. Dále se pak pokoušíme o vymezení hlavních znaků cestopisu jako literárního žánru. Přitom se opíráme o poznatky osobností bádajících o starší literatuře a v jejím rámci také o cestopisech, jako je Eduard Petruš, Zdeňka Tichá, Zlatko Klátik, aj.

Příhody jsou literaturou cestopisnou, ale svým zaměřením na Turecko se stávají také součástí literatury věnující se právě turecké problematice, která se vytvářela pod vlivem stálého ohrožení tímto národem a potřeby větší informovanosti o něm. V následujících dvou kapitolách se tedy snažíme o zařazení Mitrovicova díla do kontextu starší cestopisné literatury, ale také literatury s tureckou tématikou, která buď v českých zemích vznikla, nebo české autory ovlivnila.

Těžiště naší práce však spočívá v rozboru Mitrovicova cestopisu z hlediska autorova pohledu na Turky, jejich mentalitu a zvyklosti a také v určení funkce těchto poznatků v celkovém vyznění díla.

Začínáme tím, že se snažíme o pohled na kulturně-politické prostředí doby vzniku díla, jež se od samotného díla nedá oddělit a bez jehož znalosti nelze dobře porozumět celkovému vyznění díla. Dále si pak všímáme osoby autora jako tvořivého faktoru, jež vstupuje do svého díla a dává mu osobitý ráz.

Nejvíce prostoru věnujeme Mitrovicovým věcným poznatkům z turecké oblasti. Snažíme se vyložit, které poznatky z turecké problematiky stály u Mitrovice v popředí a které naopak nepovažoval za důležité. Postupně si všímáme Mitrovicova zájmu o Turky jako vyznavače islámského náboženství, zájmu o každodenní život Turků, o jejich státní zřízení a vztah Turků ke křesťanům žijícím v jejich říši, poté také jejich povahové charakteristice, která z těchto poznatků vyplývá.

Dokumentární funkce, jež zprostředkovává právě věcné poznatky o Turecku však není jedinou funkcí *Příhod*. Dále se tedy pokoušíme o objasnění role poznanych skutečností v dalších funkcích díla – funkci moralistní a zábavné. Hledáme důkazy pro tvrzení, že Mitrovic cítil povinnost čtenáře vychovávat a kárat, ale kromě toho myslel i na jejich pobavení.

Výsledky našeho bádání jsou pak shrnuty v závěru práce.

ŽÁNROVÝ SYSTÉM HUMANISTICKÉ LITERATURY

Výrazný rozvoj humanismu v českých zemích nastal na konci 15. stol., trval po celé 16. století a ukončen byl až bitvou na Bílé hoře (1620). Česká literatura však nepřebírá humanismus ze západních literatur bez změn, má svá specifika.

„České kulturní prostředí, do jehož vývojové kontinuity zasáhly podněty renesance a humanismu, bylo schopno akceptovat a rozvíjet právě ty složky renesance a humanismu, které souzněly se stavem českého prostředí, formovaného v průběhu necelého století vlastně dvěma hlubokými krizemi morálních hodnot.“¹ Toto stálé vědomí krize vedlo v Čechách k rozvoji literatury s moralizující tendencí, a to i v zábavné literatuře, kde se obvykle tato tendence nevyskytuje.

Žánrový model české literatury 16.století se odlišuje od žánrových modelů některých západních literatur. Beletrie, která je v západních literaturách té doby na předním místě, je v Čechách odsunuta do pozadí na úkor literatury věcné. Nesvědčí to ale o deformaci české renesance, ale jen o její zaměřenosti na jednu složku renesančních snah, totiž rozvoj vědeckého poznání světa a člověka. „Nezáleží na tom, nakolik se humanismus ve slovanských literaturách ve svých projevech shoduje s humanismem italským, ale nakolik přináší svébytné, ideově i esteticky závažné projevy.“² Česká literatura tedy představuje sice odlišný, ale plnohodnotný systém, reagující na potřeby prostředí, v němž se rozvíjela. Česká renesance vytvořila „svébytnou podobu renesančních snah, v níž byly zdůrazněny zejména hodnoty poznávací a morální.“³

Literární tvorba se začíná obracet k životní praxi, hranice mezi vědou a uměním splývají, to má pak důsledky pro celý systém literárních žánrů. Do popředí se dostávají žánry, které jsou zaměřeny na fakt, informaci. Fikce je chápána jako znak literatury méně hodnotné a okrajové. Eduard Petrů ve své studii *Informační exploze 16. století a genologický systém humanistické literatury*⁴ odlišuje tři základní oblasti literární tvorby 16. století – literaturu beletristickou, literaturu věcnou a literaturu čistě naukovou. Ke každé z nich pak přiřazuje žánry, ve kterých se realizovala. U literatury beletristické to byly píseň, satira, bajka, komedie a tragédie, případně ještě příležitostná poezie. Současně však beletristická literatura používá k názvům svých epických děl označení děl věcné literatury, např. zrcadlo, pravidlo, řeč a

---

¹ Petrů, Eduard. Co je renesanční literatura? In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s.193.

² Petrů, Eduard. Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 210.

³ Machala, Lubomír; Petrů, Eduard. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994, s. 60.

⁴ Petrů, Eduard. Informační exploze 16.století a genologický systém humanistické literatury. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 227-232.

zejména pak historie a kronika. U věcné literatury se kromě výše uvedených názvů objevuje také cesta, putování, vypsání, paměti, zápisy, popsání, život, rada, poučení, atd. Nauková literatura existovala především pod názvy rozmlouvání, dialogus, historie a kronika. Existují tedy i žánry, ve kterých se uplatňuje jek beletrie, tak i věcná a čistě nauková literatura.

Poté sleduje Eduard Petřů, která z oblastí literární tvorby se v době humanismu nejvíce vyvíjela. Konstatuje, že beletristická literatura se přidržuje dělení, které fungovalo už v předchozím literárním vývoji a množství žánrů nijak nerozmnožuje. Literatura nauková speciální žánry nevytváří, ale rozděluje se podle systému existujících vědních disciplín. Oproti tomu literatura věcná zaznamenává prudký nárůst počtu literárních žánrů. Zahrnuje v sobě žánry tradiční i nově utvořené. Věcná literatura tvoří tedy hlavní proud české humanistické literatury.

K hlavním znakům této literatury patří především důraz na věcnou informaci a poznávací funkci díla. Dá se označit za dobovou literaturu faktu. Autoři usilují o podání nejen informací samotných, ale chtějí čtenáři zprostředkovat i postup při získávání těchto informací. Přitom používají postupů krásné literatury. Takové požadavky na literaturu mohly nejlépe naplnit historická díla a zejména pak cestopisy.

„Cílem autorů, kteří se podíleli na rozvoji žánrů věcné literatury, bylo poskytnout širšímu okruhu čtenářů informace z těch oblastí vědeckého poznání, které jim byly nedostupné z odborné latinské literatury, ale které byly zároveň předmětem jejich živého zájmu. V českém prostředí to byla především oblast kosmografie a historiografie.“⁵

Charakteristickým jevem ve vědní oblasti bylo také překrývání vědních disciplín, které našlo své místo i v humanistických cestopisech. Projevuje se v nich jako snaha podat co nejvšestrannější soubor informací o zkoumané oblasti.

---

⁵ Petřů, Eduard. Informační exploze 16.století a genologický systém humanistické literatury. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 230.

CESTOPIS JAKO LITERÁRNÍ ŽÁNŘ

„Cestopis patří k žánrům, které mají nejstarší a nejbohatší tradice. Vyskytuje se v každé kulturní oblasti a je součástí všech literárních systémů.“⁶

Cestopis má mezi literárními druhy specifické postavení. Stojí na pomezí tvorby vědecké a umělecké. V ideální podobě by měl být stejně faktograficky spolehlivý jako umělecky zdařilý.

„Obsahovou náplní cestopisu je poznávání jako poznávací a emotivní proces“.⁷ Významným rysem cestopisu je jeho dokumentárnost. Dokumentárnost cestopisné literatury však neznamena vyloučení autora jako tvořivého faktoru. Naopak, je to právě autor, který vybírá fakta, třídí je a určuje tak atmosféru a celkové vyznění díla. V cestopisu hrají stejnou roli objektivní skutečnost, tedy dokumentární stránka a subjektivita autora-cestovatele, jeho vlastní autentické zážitky. Autor vkládá do cestopisu svou osobnost, není proto možné dokumentární cestopisnou prózu chápat jako prostý záznam faktů. „Proto i pro hodnocení cestopisu jako dokumentární prózy není důležitá spolehlivost jeho dokumentárního základu, ale výsledný estetický účinek, ‚hodnota‘, kterou vytváří autorským subjektem transponovaný fakt v celkové struktuře díla.“⁸

Cestopis je epické vyprávění. Základními složkami epického světa jsou vypravěč, hrdina a děj (fabule).

Vypravěč cestopisu je autorský, tzn. že jeho osoba je totožná s osobou autora. To činí dílo věrohodným, potvrzuje, že to, co bylo popsáno, bylo také prožito. Vypravěč v ich-formě plní roli účastníka a pozorovatele světa, o kterém je předem částečně poučen. „Viděné jevy jsou zároveň popisované, prožívané, promyšlené, vyprávěné. Cestopis stylizovaný z časového odstupu posiluje složku memoárovou.“⁹ Cestopis má podávat objektivní informace o světě, o geografii, historii, umění, lidech a jejich zvycích, zároveň by však měl podávat i informace o autorovi a jeho duševním životě. Umělecká hodnota cestopisu nezávisí jen na atraktivitě procestované země, ale také na autorově rozhledu, vzdělání, zájmech, pozorovacích schopnostech, intelektu, atd.

V konkrétním díle nemusí být osoba autora a objektivní skutečnost v rovnováze. Záleží na autorském typu, ale také na charakteru literární epochy, ve které dílo vznikalo. Z

---

⁶ Žilka, Tibor. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984, s. 314.

⁷ Klátik, Zlatko. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 24.

⁸ *Ibid.*, s. 30.

⁹ Mocná, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2004, s. 75.

tohoto hlediska rozdělujeme dva druhy cestopisu – scientický (zaměřený na objektivní skutečnost) a autentický (dávající důraz na autora).

Děj ve smyslu složité organizace postav v cestopisu neexistuje. Děj, jak jej známe z románů je v cestopisu zachycen pouze v úlocích, je redukován. Objevuje se pouze ve vyprávěných příbězích a příhodách (kde nechybí ani monolog či dialog nebo popis prostředí). Mezi příběhy ale není pevná vazba, často se neshodují ani postavy jednotlivých příběhů, situace v nich jsou náhodné.

Prostor popisované země je pozadím, na nějž vstupuje autor – cestovatel, je to reálná veličina. Vztah vypravěče k prostoru je jiný než v románové próze, tam je prostor epickou fikcí. Vnímání prostoru cizí země je deformováno autorovou zkušeností ze země, ze které pochází. Při popisu navštíveného místa se pak často uchyluje ke srovnávání s rodnou zemí.

Čas je v cestopisu autentickou hodnotou, plyne následně, lineárně a tvoří osnovu v kompozici díla.

Ještě ve středověku měl cestopis okrajové postavení. Postupně si však, jako literární žánr založený na přímém zobrazení skutečnosti a na zprostředkování okruhu věcných poznatků, získává stále větší popularitu a právě v době humanismu stojí v popředí zájmu. Tradice cestopisu sahá ve světové literatuře hlouběji, než do vrcholného středověku, u nás se s ním však setkáváme až ve 14. století, a to v překladu dvou, tehdy velmi oblíbených děl. Prvním z nich je cestopis tzv. Mandevilla, přeložený Vavřincem z Březové kolem roku 1400, druhým je Milion Marka Pola, benátského kupce.

Každý z těchto cestopisů představuje dvě odlišné cesty ve vývoji tohoto žánru. Cestopis tzv. Mandevilla je založen na fantastičnosti, je svázán s ryze beletristickou tvorbou. Jean de Bourgoigne, snad autor cestopisu, nikdy popisované země nenavštívil, jeho cestopis je pouze kompilací tehdy známých děl, z nichž jsou vybrány motivy, které měly upoutat středověkého čtenáře (roztodivní lidé, rostliny, zvířata, atd.). V českém prostředí nenašlo toto pojetí své pokračovatele. Naopak v západních literaturách na ně navazuje tzv. utopický obraz ideální skutečnosti, tzv. „fiktivně autentické svědectví cestovatele“¹⁰ (Thomas More: Utopie, Francis Bacon: Nová Atlantida, Tommaso Campanella: Sluneční stát). V 17. a 18. století dostává fiktivní cestopis podobu kritiky společnosti (Cyrano z Bergeracu: Cesta na měsíc, Jonathan Swift: Gulliverovy cesty). U nás se tento utopický směr objevuje v díle J. A.

---

¹⁰ Petrů, Eduard. Staročeský cestopis z hlediska genologického. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 236.

Komenského (Labyrint světa a ráj srdce). Návaznost na tento druh cestopisu lze, podle Eduarda Petřů vysledovat i v utopické a vědeckofantastické literatuře 19. a 20. století.¹¹

Milion Marka Pola je naopak dílo věcné, zdůrazňuje realitu a vlastní zkušenost, snaží se o přesný popis viděných skutečností (zvířata, rostliny, atd.), autor navíc vyvozuje i praktické pokyny pro ty, kdo se stejnou cestou vydají po něm. Nevyhýbá se sice fantaskním motivům, jsou u něj však výjimkou a nenarušují realističnost díla. Právě na tuto linii cestopisu bohatě navázala česká literatura, již vyhovovalo zaměření k potřebám životní praxe.

CESTOPIS VE STARŠÍ ČESKÉ LITERATUŘE

První původní cestopisy se v české literatuře objevují v 15. století. První z nich *Deník poslův krále Jiřího ke králi franckému Ludvíkovi XI. léta 1464 vyslaných* od panoše Jaroslava líčí cestu poselstva krále Jiřího z Poděbrad k francouzskému králi. Základem vyprávění však není popis samotné cesty, ale spíše vylíčení jednání s králem. Má spíše formu poznámek z cest, sloužící k oživení paměti po návratu domů, ne k vydání pro širší okruh čtenářů. Oproti tomu *Putování pana Lva z Rožmitálu Václava Šaška z Bírкова*, které popisuje také diplomatickou cestu, už má výraznější literární rysy. Nosnou linii vyprávění už nese samotná cesta a autor zde přináší řadu cenných informací o zemích jimiž prochází. Ještě však stále není humanistickým učeneckým cestopisem v pravém slova smyslu.

Místem, kam směřovala řada českých cestovatelů byla Svatá země. Jedním z nich byl Jan Hasištejnský z Lobkovic. Jeho dílo *Putování léta páně 1493 k svatému hrobu vykonané* (vyd. r. 1538) je ve vývoji českého cestopisu přelomové. Vychází sice z dosavadní tradice cestopisu (např. deníkový charakter), ale již se u něj objevují nové rysy, například celková koncepce díla je u něj předem promyšlená. Líčí cestu tam, zážitky z pobytu, cestu zpět a navíc přidává ještě soubor věcných informací, čímž sleduje i didaktické cíle. Odlišný pohled na Svatou zemi podává Martin Kabátník, prostý řemeslník a člen jednoty bratrské v díle *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta* (sepsané v l. 1505-1509 Adamem Bakalářem). Kabátník podává informace z pohledu prostého člověka bez vzdělání, jeho dílo je založeno na zachycení zážitků z cesty, informace v něm jsou praktické a názorné. Jde v podstatě o cestovní reportáž.

---

¹¹ viz Petřů, Eduard. *Vzrušující skutečnost*. Ostrava: Profil, 1984, s. 101.

Zlatým obdobím ve vývoji cestopisu je 16. a 17. století. Zvláštní pozornost si zasluhují zejména *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (Vyšlo 1563) Oldřicha Prefáta z Vlkanova a *Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté* (1608) Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic, které už představují humanistický cestopis v jeho pravé podobě. „V nich vrcholí vývojová linie cestopisné literatury faktu.“¹² Je to právě tento druh cestopisu, který nepotlačil beletristické vyprávění o zážitcích z cestování, ale spojil ho s naukovými pasážemi v jeden celek. Stojí na rozhraní krásné a naukové literatury. Cestopisy se ale navzájem liší. Harant se více než Prefát opírá o znalosti z odborné literatury a hojně z ní cituje, čímž staví své vzdělání na odiv čtenáři a některé pasáže pak mohou působit nudně. Jinak je ale „vypravěčem vtipným, duchaplným, bystře pozorujícím a bystře ironizujícím to, co je pro Evropana a šlechtice nezvyklé, co je nelogické, co si zasluhuje pousmání“¹³ Oproti Prefátovi je ale málo kritický, na stejnou rovinu klade pravdu i pověru. Prefát je sice také věřící, ale zároveň pochybuje, nevěří slepě všemu, co slyší.

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, kteréž v tureckém hlavním městě Constantinopoli viděl, v zajetí svém 1591 zkusil a sám léta 1599 sepsal jsou dalším pravým humanistickým cestopisem. Cesta Václava Vratislava z Mitrovic směřuje, stejně jako Prafátova a Harantova cesta, do exotických krajín, ne však do Svaté země, ale tentokrát do Turecka a jeho hlavního města Konstantinopoli. Od výše zmíněných cestopisů se liší také účelem cesty. Mitrovicova cesta nebyla motivována náboženstvím, ale politikou. Byl totiž členem diplomatického poselstva k tureckému sultánovi.

Mitrovicův cestopis je zdrojem mnoha informací o Turecku, je tudíž třeba zařadit jej také do kontextu české literatury zabývající se tureckou problematikou.

TZV. „TURECKÁ LITERATURA“ V ČECHÁCH

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic nebyly ve své době zdaleka jediným dílem, které se věnovalo turecké problematice. Vznik těchto děl byl pevně spojen s historickými událostmi té doby.

Když v polovině 14. století vstoupili Turci na Evropskou pevninu a začali dobývat první Evropská města na východě rozpadající se byzantské říše, jen málokdo v Evropě jim

---

¹² viz Petrů, Eduard. *Vzrušující skutečnost*. Ostrava: Profil, 1984, s. 157.

¹³ Tichá, Zdeňka. *Jak starí Čechové poznávali svět*. Praha: Vyšehrad, 1986, s. 25.

věnoval větší pozornost. Bitva na Kosově poli (1389) však otevřela Turkům cestu do Evropy. Po dobytí Konstantinopole (1453) a ovládnutí balkánských národů směřovali Turci směrem k Vídni. Tehdy se Turecko dostává do širšího podvědomí západní Evropy i Čech. Šokem byla pro Evropu prohraná bitva u Moháče (1526) a následný postup Turků až k Vídni (1529). Přes Vídeň se sice Turci nedostaly, Evropa však v 16. a 17. století žila ve stálém tureckém ohrožení.

Na tuto situaci reaguje také literatura. Lidé se začínají o Turecko zajímat, chtějí vědět, kdo je jejich nepřítel, kým jsou ohrožováni. Zvyšuje se poptávka po informacích o Turcích, jejich historii a náboženství. „Turecká literatura není žádným jednolitým celkem – naopak v sobě zahrnuje pestrou škálu literárních žánrů.“¹⁴

Obyčejný člověk se tehdy s Turkem asi jen těžko setkal, proto informace o Turcích přijímal zprostředkovaně, od účastníků bitev, propuštěných zajatců či účastníků poselstev. Aktuální zpravodajské informace přinášely noviny, k jejichž masovému rozšíření došlo po vynálezu knihtisku, ale také zpravodajské písně, například *Truchlivá píseň o zahynutí Ludvíka, krále českého* nebo *O pokoji uherském* Šimona Lomnického z Budče.

Nesouvislé zpravodajské informace o jednotlivých událostech však brzy nebyly dostačující. Rozsáhlejší, ucelenější a historicky uspořádané informace podávala historická díla, která stála na hranici mezi zpravodajstvím a naučnou literaturou. Byla také stylisticky vybroušenější. U nás vznikala taková díla spíše přejímáním a překlady zahraničních tisků. Jediný známý analistický přehled dění u nás vytvořil Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve svém spisu nazvaném *Diadochos* (v jeho rámci vyšly spisy věnující se turecké problematice, jako např. *Potěšitelné napomenutí proti pohanům všechněch křesťanských potentátův, Kvalt na pohany, Historie o přiběžích v království Uherském i jinde*). Souhrny událostí se objevují i v humanistických básních. Například Jan Černovický z Libé Hory shrnuje ve skladbě *De bello Pannonico libri sex* (Šest knih o panonské válce) děje patnáctileté války (trvala 1593-1606).

Díla, která se věnovala pouze historickým událostem však čtenářům nedodávala všechny požadované informace o původu a dějinách tureckého etnika, jejich společenském uspořádání a každodenním životě Turků. Zájem o informace podnítil vznik literatury naučné, která byla schopna podat čtenáři ucelenější informace o Turcích.

U nás vznikající díla se zprvu zabývala spíše tematikou islámu. Již v roce 1498 tiskne plzeňský tiskař Mikuláš Bakalář knihu o islámu a jeho zakladateli Mohamedovi *Život*

---

¹⁴ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha: Scriptorium, 2002, s. 16.

Machometa a jeho učenie (pravděpodobně ji i sám přeložil z latinské předlohy, jejímž autorem je mohučský duchovní Bernard z Breidenbachu). Informace o Turecku mohl čtenář v této době získat také z díla Mikuláše Konáče z Hodiškova *O Turcích, odkud a proč Turci sloví, kterého času, od koho i kterak zákon turecký sepsán jest, co Machometh za člověka byl, o smrti jeho, o ráji a o pekle podle zákona jeho, etc.* (1521).

V Čechách vznikají také polemiky s islámem. Roku 1542 vydává Bartoloměj Dvorský dílo *Proti Alchoránu, totiž zákonu tureckému a saracskému, a falešnému jich náboženství knížky dvoje*. Nejznámější českou polemikou je však *Antialkorán*, jehož autorem je Václav Budovec z Budova, český bratrský šlechtic. Budovec chce najít skutečnou falešnou podstatu islámu. Mohameda představuje jako vlka v rouše beránčím, islám považuje za pokrytecký. Zájem o realie cizí kultury odmítá jako povrchní. Za polemikou s islámem je ale skryta také orientace na křesťanského čtenáře a snaha utvrdit jej ve víře, vyvolat jeho nadřazenost.

Zdrojem informací o Turecku však byly zejména překlady cizích děl. Velké popularitě se u nás těšilo dílo Itala Paola Giovia (Pavla Jovia), které bylo u nás roku 1540 vydáno v překladu Sixta z Ottersdorfu jako *Knihy o věcech a spůsobích národu tureckého* (psáno bylo v letech 1529-1531). Oblíbený byl také český překlad knihy německého humanisty a orientalisty Sebastiana Münstera, vydaný roku 1554 pod názvem *Kosmografie česká*. Český tiskař Alexander Oujezdský vydal roku 1565 *Historii neb kroniku tureckou* od Srba Michala Konstantinoviče z Ostrovice, bývalého janičáře. Podobným, dokonce dvakrát do češtiny přeloženým dílem byla kniha Chorvata Bartoloměje Georgieviče *O začátku panování tureckého* (1560). Roku 1594 pak Jan Kocín z Kocinětu a Daniel Adam z Veleslavína přeložili a vydali další významné dílo, *Kroniku novou o národě tureckém* Jana Löwenklaua.

Tyto překlady často sloužily jako předlohy původních českých děl a pravděpodobně je znal i Václav Vratislav Mitrovic, když putoval do Turecka. Zdeňka Tichá označuje Mitrovice za „horlivého čtenáře dějepisných, zeměpisných a hlavně cestopisných knih, který toužil přímo poznat dálné kraje.“¹⁵ Můžeme z toho tedy usuzovat, že právě četba naučných knih o Turecku podnítila jeho touhu vidět popisované kraje na vlastní oči a konfrontovat je se skutečností.

Obohacení obecných poznatků z tureckého života o osobní zážitky, příběhy, prvky zábavy a kratochvilnosti se pak stávají základním znakem cestopisu, který představuje také jistý druh naučné literatury. Oproti výše zmíněné naučné literatuře je však mnohem stravitelnější a atraktivnější pro čtenáře.

---

¹⁵ Tichá, Zdeňka. *Jak starí Čechové poznávali svět*. Praha: Vyšehrad, 1986, s. 26.

S tureckou tematikou se setkáváme nejen v cestopisech diplomatických, jakým jsou *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic* nebo deník Heřmana Černína z Chudenic, českého šlechtice a ambasadora v Cařihradě (v letech 1616-1618 a 1644-1645), ale také v cestopisech poutníků do Svaté země (Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic, Oldřich Prefát z Vlkanova, Jan Hasištejnský z Lobkovic, Martin Kabátník). Autoři cestopisu se s Turky skutečně setkali, tím se jejich díla stávají objektivnějšími a tvoří tak důležitou součást turecké naučné literatury.

Jak jsme již řekli, vznik literatury s tureckou tematikou byl podpořen touhou lépe poznat svého nepřítele, neudiví nás tudíž, že ve většině děl, která se týkala Turecka byla ve větší či menší míře obsažena protiturecká propaganda. Existovala však i díla vysloveně propagandistická, a to buď vojenská nebo náboženská v podobě kázání a napomenutí. Propaganda vytvářela (mnohdy za pomoci lživých informací) obraz Turka - nepřítele a tím se snažila získat podporu pro války proti Turkům. Tyto přibarvené či uměle vytvořené obrazy Turka pak často přetrvávaly v myslích lidí.

PŘÍHODY VÁCLAVA VRATISLAVA Z MITROVIC A KULTURNĚ-POLITICKÉ PROSTŘEDÍ JEJICH VZNIKU

Nově vzniklý turecký stát nemohl být dále ostatními evropskými mocnostmi přehlížen. „Evropské státy musely začít brát Vysokou Portu na vědomí jako do značné míry normálního partnera ve společenství evropských raně novověkých států.“¹⁶ Do Cařihradu tedy v 15. století začínají putovat poselstva evropských mocnářů. Mezi nimi také poselstva středoevropských Habsburků. Ti si kvůli přímému sousedství s Turky a nedostatku vojenských sil nemohli dovolit udržovat stálou válku, proto se snažili vyjít s Turky diplomaticky a od roku 1547 jim platili roční tribut. Roku 1568 byla v Adrianopoli podepsána mírová smlouva na osm let, jež znamenala vzájemné uznání statu quo. Tato smlouva pak byla průběžně prodlužována a vykupována ročním tributem 30 000 dukátů.

„V roce 1590 bylo opět dojednáno jedno z osmiletých příměří, přičemž si tentokrát Turci vymínili, že vedle pravidelného poplatku obdrží navíc mimořádné věcné dary.“¹⁷ A právě v poselstvu, které mělo za úkol poplatek i s dary doručit sultánovi, putoval i autor

---

¹⁶ Rataj, Tomáš. Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století. *Dějiny a současnost 17*, 1995, č.4, s. 7.

¹⁷ Bejblík, Alois. Poznámka dějepisná. In: Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 148.

Příhod, český šlechtic Václav Vratislav z Mitrovic. „Byl přidělen jako panoš k osobní službě vůdce poselstva císaře Rudolfa II. k tureckému sultánovi, Fridricha Krekvice.“¹⁸

Poselstvo přijelo do Konstantinopole roku 1591. Bylo v Turecku přijato s úctou, tak jako všechna poselstva před ním a nějaký čas v Konstantinopoli nerušeně žilo. V roce 1592 však Turecko obnovilo válečný konflikt s Rakouskem a také poselstvo muselo nést následky. Nejprve byli členové poselstva drženi v domě, v němž bydleli. V roce 1593 byl vyslanec Krekvic odvečen do Bělehradu a tam potom také zahynul. Členové poselstva, včetně Václava Vratislava z Mitrovic, byli zajati a až do roku 1594 vězněni. Nejdříve byli zavřeni v přístavním vězení, pak veslovali na galéře a nejdelší dobu pak strávili v obávané Černé věži, nejkrutějším tureckém vězení. Jejich věznění skončilo až v roce 1594, kdy dostali milost od velkovezíra Ibrahima a vrátili se domů. V roce 1599 pak Mitrovic své zážitky z Turecka sepsal (tiskem však vyšly až roku 1777). „Tento okruh osobních zážitků určil také podobu jeho *Příhod*.“¹⁹

Václav Vratislav z Mitrovic neměl v poselstvu příliš významné postavení, o to víc ale mohl sledovat dění kolem sebe. A byl opravdu bystrým pozorovatelem. Vzhledem k hrůzám, které musel v Turecku vytrpět, bychom mohli očekávat, že jeho *Příhody* budou čistě protitureckým spisem, plným nenávisti vůči Turkům a jejich zemi. Mitrovic však zůstává velmi objektivním pozorovatelem. Přestože svému věznění vymezuje ve svém díle mnoho místa, nezapomíná ani na ostatní aspekty tureckého života. A to zejména v druhé části knihy, kde popisuje dobu, kdy měl ještě možnost svobodně se pohybovat po Konstantinopoli a nerušeně pozorovat tamní dění.

Jako obyvatel země sužované Turky jistě cestoval do Turecka s jistými vžitými stereotypy o jeho obyvatelích, které tehdy v myslích lidí existovaly a mohl je později konfrontovat s vlastními zkušenostmi získanými při pobytu v Turecku. Těmto stereotypům a obrazům se dosti podrobně věnuje Tomáš Rataj ve své knize „České země ve stínu půlměsíce“²⁰ a stejný autor také v článku „Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury“.²¹ Obrazy Turka jako nepřítele a utlačovatele křesťanstva, Turka jako trestu za hříchy a znamení konce světa, jako barbara a divocha, ale i jako pána mocné říše a v neposlední řadě i jako člověka každodennosti, byly často přiživovány a Turci se v nich jeví velmi negativně. Působili v nich jako z nějakého jiného, vzdáleného světa.

---

¹⁸ Kuský, Josef. *Čeští cestovatelé*. Praha: Orbis, 1961, s. 159.

¹⁹ Petřů, Eduard. *Vzrušující skutečnost*. Ostrava: Profil, 1984, s. 74.

²⁰ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha: Scriptorium, 2002.

²¹ Rataj, Tomáš. Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury. *Folia Historica Bohemica* 17, 1994, s. 59-83.

Při čtení Mitrovcových Příhod se však utváří relativně objektivní obraz Turka, který se od tehdejších zažitých představ v mnohém liší. Autor popisuje Turka jako člověka z masa a kostí, ne jako nějakou nadpřirozenou osobu z jiného světa, jak byl v té době mnohými vnímán.

V dalších kapitolách se budeme zabývat autorem, jeho pohledem na Turecko a charakter jeho obyvatel, jejich vlastnosti a zvyky. Dále si pak všimneme, jaký mají tyto Mitrovicovy postřehy význam pro celkové vyznění díla a jak je autor používá k tomu, co chce sdělit čtenáři.

AUTOR JAKO VYPRAVĚČ A HRDINA

Jak jsme již zmínili, cestopis není jen soupis věcných poznatků z popisované oblasti s pouhou dokumentární funkcí, ale důležitá je v něm i osoba autora. Stejnou roli jako objektivní skutečnost zde hraje i autorova subjektivita.

V cestopisné literatuře (pokud ovšem ponecháváme stranou fiktivní cestopisnou literaturu) je autor zároveň vypravěčem příběhu i jeho hlavním hrdinou. To zvyšuje zdání pravdivosti, protože autor je ten, který vše prožívá, zaznamenává, popisuje a vypráví. Čtenář tak ví, že to, co je vyprávěno, bylo také skutečně prožito.

Úlohy vypravěče a hrdiny však nejsou vždy na stejné úrovni. Někdy je Mitrovic spíše vypravěčem a někdy zase spíše hrdinou. Ze začátku vypravování má autor spíše roli vypravěče. Popisuje cestu poselstva, co při ní jeho členové zažili, co viděli, atd. On sám je sice součástí tohoto poselstva, ale není ústřední postavou vyprávění. Má spíše roli pozorovatele a komentátora cesty. Předmětem jeho vyprávění je to, co vidí okolo sebe, tedy cizí krajina, Turci a jejich zvyky, atd. Hrdiny příběhu jsou nyní věci, kterých si Mitrovic všímá. Mluví sice o setkání s Turky, návštěvě lázní i o tragické události při plavení koní, při které se utopili dva členové poselstva jako ten, kdo byl událostem přítomen, ale nevstupuje do děje, zůstává tím, kdo o prožitém vypráví.

Také při pobytu v Konstantinopoli, kdy stále ještě více popisuje jevy kolem sebe zůstává většinou vypravěčem. Jeho postava už se ale dostává do popředí. Zejména v pasážích věnujících se jeho vlastním zážitkům, kdy jakoby opouští anonymitu pouhého příslušníka poselstva a soustředí se na svoje vlastní pocity. Například když utíká bez orátorova dovolení k moři a hrozí mu za to výprask, vystupuje jako ústřední postava příběhu. Kolem něj se nyní

soustřeďuje děj. Čtenáře zajímá, jaký dopad měla jeho neposlušnost konkrétně na jeho osobu, zajímá jej osud Mitrovice, ten je tedy nyní spíše v roli hrdiny.

Role Mitrovice jako hrdiny příběhu převažuje v druhé polovině díla, po zatčení poselstva a při jeho věznění. Tam je mnohem více kladen důraz na Mitrovicovy osobní pocity, je popisováno jeho utrpení, pozornost se z Turecka a jeho lidí obrací na jeho osobu.

Z role hrdiny však uniká vždy, když je třeba něco okomentovat a sdělit čtenáři. A to nejen v úvahách vložených do textu nebo ve srovnávání tureckých zvyklostí s českými a v pokárání křesťanů z nich plynoucích, ale zejména v příbězích zasazených do díla. Když Mitrovic vypráví nějakou příhodu, o které slyšel, nebo ji sám viděl (o ženě, která přelstila svého muže nebo o starém Turkovi, jež si vyhlédl křesťanskou nevěstu) je vždy ryzím vypravěčem. Také v části věnující se jejich věznění uniká ze své role hrdiny v několika příbězích o útěku vězňů.

Hrdinou je tedy Mitrovic v ději zachycujícím osud poselstva, v příhodách, kterých se sám účastnil a také když hovoří o svých vlastních pocitech. Vypravěčem pak zůstává v popisech okolního světa, v úvahách a komentářích vložených do textu a zejména pak v jím vypravovaných příbězích.

Autor je ten, který popisované skutečnosti zažil a poté z nich vybral takové, které považoval za nutné zprostředkovat čtenáři. Také Mitrovic ze svých zážitků vybírá, třídí je a uvádí ty fakta a poznatky, kterými chce čtenáři něco sdělit. V tom se pak, jakoby mimochodem, odráží také autorova osoba. Z toho, jak se Mitrovic jako hlavní hrdina příběhu chová, jak reaguje na určité situace a z jeho úvah vložených do díla, si můžeme vytvořit i jakýsi obraz autorovi osobnosti. Osobnosti, která dává dílu osobitý ráz, určuje atmosféru i celkové vyznění díla a tvoří jeho nedílnou součást. „V literární komunikaci pokládáme autora za tvořivý subjekt a původce literárního díla. V zobrazovacím procesu čerpá ze souboru životních poznatků, zkušeností a zážitků, v textu projevuje svůj komunikační postoj a umělecký záměr, svůj individuální vztah ke světu.“²²

Jaké zážitky tedy považuje Mitrovic za vhodné sdělit čtenáři? Základním znakem většiny jeho uvedených poznatků z tureckého života je jejich odlišnost od toho, co zná z domácího prostředí. Mitrovic si nejdříve všímá těch jevů, jež nezná a zdají se mu nezvyklé. Poznatky zprostředkovává čtenáři často pomocí srovnání s domácími skutečnostmi. Nevypisuje vždy vše, co vidí, ale to, co jej nejvíce zaujme. Čtenář se tak může lehce vžít do

---

²² Žilka, Tibor. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984, s. 33.

postavy cestovatele a vidět cizí zemi očima člověka, který vyšel ze stejného prostředí a zajímají jej víceméně stejné věci.

Věcné poznatky získává Mitrovic ze tří zdrojů. Prvním a nejvíce využívaným zdrojem jsou jeho vlastní zážitky, dalším pak sdělení věrohodných očitých svědků, částečně čerpá také z knih věnujících se Turecku. „Zčásti snad autor přejímal některá obecná pozorování i některé postoje z dostupné literatury o Turecku (v roce 1594 vyšla česky např. rozlehlá Kronika nová o národu tureckém..., k níž byly přivázány zprávy od Busbeka, dlouholetého Habsburského legáta v Konstantinopoli).“²³

Mitrovic uvádí pouze takové příběhy a zážitky, které sám prožil nebo zná alespoň částečně jejich původ, čímž podporuje pravdivost a autenticitu svého díla.

Sdělování faktů o Turecku a jeho přiblížení čtenářům však není jediným cílem, který si Mitrovic ve svém díle vytyčil. Fakta, zážitky a příběhy, které se v cestopisu objevují slouží i k jiným účelům. Mitrovic často pomocí sdělených informací apeluje na čtenáře ve věcech morálky, reaguje na chladnost jejich křesťanství, objevuje se také varování před Turky, atd. Často k těmto účelům využívá právě odlišností turecké kultury.

DOKUMENTÁRNOST MITROVICOVÝCH PŘÍHOD

Jak jsme již napsali, Mitrovic se ve svém díle snaží být autorem objektivním a to i přesto, že předmětem jeho zájmu je země ideově nepřátelská a také přesto, že právě on, více než jiní, by mohl mít právo být k Turkům alespoň tak nespravedlivý, jako byli oni k němu. Jako spisovatel zasažený ideály humanismu však staví na přední místo právě dokumentární hodnotu díla a je si vědom potřeby informovat čtenáře pravdivě. Proto v prvních dvou částech svého díla píše tak, jako by se mu v Turecku nic zlého nestalo a popisuje svět kolem tak, jak jej vnímal tehdy. Obraz Turecka, jeho hlavního města Konstantinopole a tamního života není překroucen tím, co se stalo potom, tedy Mitrovicovým vězněním a krutými zážitky.

Z věcných poznatků, které nalézáme v Mitrovicově cestopisu, vyplývá také celkový pohled na Turka, jeho charakter a vlastnosti. Z hlediska objektivity a tedy i dokumentární hodnoty cestopisu je důležité, že se Mitrovic dokázal odpoutat obecné negativní představy

---

²³ Bejblík, Alois. Nad příhodami Václava Vratislava z Mitrovic. In: Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 156.

Turků a dokázal je vnímat jako jednotlivé osoby s jejich kladnými i zápornými vlastnostmi. Rataj píše, že „Vratislav měl objektivizující snahu rozlišovat mezi ‚dobrymi‘ a ‚špatnými‘ Turky.“²⁴ Když Mitrovic popisuje Turky se kterými se opravdu setkal a více seznámil, všímá si i jejich osobních vlastností. I když mnohé vlastnosti jsou uváděny jako obecně turecké, Mitrovic se nevyhýbá ani charakteristikám jednotlivých Turků, se kterými se setkal a poukazuje i na jejich kladné osobní vlastnosti. Jeho zkoumání turecké povahy je tak do velké míry objektivní.

Charakteristika Turků však u něj opět není podaná systematicky. Mitrovic nepodává nějaký výčet jejich vlastností, ty se vynořují samovolně při čtení textu. Charakter Turků není vysloven přímo, ale schovává se za jejich chováním, vystupováním a tím, jak reagují na určité situace. Mitrovic k ilustraci turecké povahy používá nejen svých osobních zážitků, ale také příběhů, které se staly buď v době jeho pobytu, nebo již dříve a slyšel o nich vyprávět. Například z příběhu o zlém starém Turkovi, který si za ženu vyhlédl mladou křesťanskou dívku a proti vůli její, jejich rodičů i jejího snoubence si ji vzal za ženu, můžeme vyčíst jeho sobeckost, neuctu ke křesťanskému životu i jeho pohled na křesťany jako na jemu nerovné osoby, kterým je nadřazen a může si s nimi dělat co se mu zlíbí. Tyto příběhy, které se na první pohled mohou zdát jen pouhou snahou Mitrovice o ozvláštňení příběhu, výrazně napomáhají ilustraci a lepšímu pochopení povahy a chování Turků.

Od počátku čtení je vidět Mitrovicova snaha zprostředkovat čtenáři co nejvíce informací. Nejsou však důležité pouze podání samotné informace, ale je také uveden způsob jejich získávání. Čtenář je tedy od začátku jakoby přítomen celé cestě a vše prožívá spolu s autorem. Když tedy Mitrovic popisuje první setkání s Turky, zaujme ho jejich nezvyklé oblečení. Neuchýlí se však k tomu, aby provedl jeho přesný popis, ale píše o tom, co ho na první pohled zaujalo a co ho nejvíce zajímalo, stejně tak, jak by to vnímal čtenář, kdyby byl v tu chvíli na jeho místě.

*„Bylo se jistě člověku, který toho prve nikdy neviděl, nač podívati, jak Turci pěkné koně, kopí s praporci, šavle stříbrem a zlatem a drahým kamením vykládané, šaty velmi pěkné, modré a červené, uzdy, sedla, rystunky pozlacené měli a summou hned smejšším, že jsou se tak naschvále oupravně vypravili.“*²⁵

Nejde tedy o nějaké souhrnné podání informací, ale i o to, aby si čtenář dovedl představit, jak Mitrovic své poznatky získal, při jaké to bylo příležitosti, jaký měl pocit, atd.

---

²⁴ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha: Scriptorium, 2002, str. 68.

²⁵ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, str. 4.

I když vlastní pozorování jako způsob získávání faktů u Mitrovce převažuje, není pro něj jedinou možností. Fakta získává i z vyprávění jiných lidí (např. od janičáře, který sloužil jako jejich průvodce po Konstantinopoli). Původ informace Mitrovic vždy uvádí. Často odkazuje na své vlastní očitě svědectví „...a několikrát na to svými očima jsme hleděli...“²⁶. Předkládá čtenáři zejména informace nebo příběhy, u nichž si je jist jejich pravdivostí. Když tedy vykládá příběh o nezdařilém útěku dvou uherských vězňů z Černé věže, uvádí jejich jména a také nezapomíná dodat, že to byli bratři slavného, a pro čtenáře pravděpodobně známého, hrdiny v bojích proti Turkům, Petra Husara. Činí to zejména proto, aby podpořil pravdivost svého vyprávění. Jako zdroj informací uvádí samotné jeho aktéry, jež byli Mitrovicovými spoluvězni v Černé věži. „Což ihned vzati, svázáni a do Černé věže zase dáni a dodáni byli, které jsme my tam potomně našli.“²⁷

Když si není jistý pravdivostí toho, co uvádí, nezapomene vlastní pochybnosti do textu uvést (to se týká zejména toho, co se dozvídá a tureckých pověrách). Nezapomene před uvedením pověry říct, že mluví o tom, čemu věří Turci a často také dodává, a že jemu to připadá nesmyslné a směšné.

Mitrovic při psaní *Příhod* myslí nejen na čtenáře, kteří si jeho dílo budou číst v bezpečí domova, ale také na ty, kteří se do stejných končin vydají po něm. Uděluje budoucím cestovatelům užitečné rady, které pak při své cestě budou moci použít. Jeho rady se týkají zejména možností ubytování a stravování, jak je měl sám možnost po cestě s poselstvem poznat a využít, ale nezapomíná také upozornit na zvláštnosti ve způsobech chování Turků, jejichž neznalost by mohla cestovatelům uškodit. Radí také, která místa je pro cestovatele příjemné navštívit (například lázně).

Zcela v souladu s požadavky kladenými na cestopis v době humanismu podává Mitrovic obsáhlý soubor informací o dané oblasti. Ne však jako například Jan Hasištejnský z Lobkovic, který informace uvádí ve zvláštním oddílu svého *Putování*, ale své poznatky zprostředkovává postupně, jak se s nimi setkal během své cesty.

Nyní se tedy již podrobněji podíváme na konkrétní věcné poznatky o Turecku a také na Mitrovicův pohled na Turky a jejich charakter. V dalších kapitolách se pak budeme věnovat jejich funkci v celkovém vyznění díla. Věcné poznatky se dají rozdělit do několika oblastí, těmi se teď postupně budeme zabývat.

---

²⁶ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 52.

²⁷ *Ibid*, s. 97.

Turek jako vyznavač islámu

Rozdílná víra tvořila nejzákladnější rozdíl mezi křesťany a muslimy (Turky), z této rozdílnosti také pramenilo jejich nepřátelství. „Fakt, že Turci byli muslimové, a tedy že svému jedinému Bohu říkali Alláh a ctili svého proroka Mohameda, tvořil asi nejzákladnější identitu v očích Evropanů.“²⁸ Je nutné podotknout, že v tehdejší době se ještě nepoužívalo slov muslim a islám. Pro muslima se používalo označení musulman, nebo prostě Turek, islám pak byl nazván tureckým či machometským náboženstvím (stejně tak je tomu i u Mitrovice). Islám v této době „nemá nárok na legitimní uznání jako náboženství rovnocenné křesťanskému.“²⁹

Odlišná víra Turků jej zajímala a rozhodně neunikala jeho bystrému pozorování. Při psaní *Příhod* na tuto problematiku samozřejmě nezapomněl a snažil se své vnímání islámu zprostředkovat i čtenáři. Ve svém díle se příliš nezabývá obecnými rysy islámu, nezmiňuje se ani o jeho vzniku a historii, nerozepisuje se ani o osobě Mohameda a příliš ani o církevní organizaci. Co však neponechává stranou, je samotné praktikování islámu obyčejnými lidmi.

Vše vnímá očima silně věřícího křesťana. Pro tehdejšího křesťana je Turek prostě pohan a Mitrovicův postoj není odlišný. Dívá se na turecké náboženství dosti povýšeně jako ten, kterému byla dána jediná správná víra a směje se tomu, v co jsou Turci ochotni věřit. V pasážích věnujících se tureckému náboženství vystupují také mnohé charakterové vlastnosti Turků.

S velkým obdivem píše Mitrovic o turecké zbožnosti. Všimá si horlivosti, s jakou přistupují Turci k víře a k prožívání bohoslužeb. Jejich zvyk umývání se před vstupem do chrámu a zanechávání bot před vchodem do chrámu vidí jako projev velké úcty k Bohu. Vysoko hodnotí také čistotu chrámů. „*K víře věc nepodobná, jak se oni v těch chrámech čistotně chovají: žádných pavučin, smetí tam netrpí...psa žádného ani hovada tam nepustí....*“³⁰ Také se mu líbí jejich velká úcta k chrámům a chování při bohoslužbách. Tato horlivá zbožnost Turků na Václava Vratislava hodně zapůsobila, srovnává ji s tím, co se děje v křesťanských chrámech. Toto srovnání má velkou roli v celkovém vyznění *Příhod*, ještě se ní později zmíníme.

Turecká zbožnost podle něj hraničí až s pověřčivostí. Pověřčivost je u Turků velmi rozšířená vlastnost, která vede k pro něj nepochopitelnému chování a někdy až k fanatismu.

---

²⁸ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha. Scriptorium, 2002, s. 234.

²⁹ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha. Scriptorium, 2002, s. 235.

³⁰ Vratislav, Václav z Mitrovice. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovice*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 22.

Když Mitrovic o jejich pověrách mluví, uvádí je takto: „...*tito pověřčiví lidé na to se dali namluvit a věří...*“³¹. Turky pak nazývá pověrnými a barbarskými. Mitrovic se setkává například s velkou úctou k papíru. Když Turek uvidí papír, zdvihne jej ze země a políbí jej, protože na papíru bylo kdysi zapsáno jméno boží. „*Protož nám též za zlé měli, vidouce, an čeládka papíru k nejmrzutější a nejpotupnější potřebě užívala, a abychom toho se činiti varovali, prosili.*“³² Stejně se chovají i k růži, protože věří, že vyrostla z potu proroka Mohameda. Takových pověr bylo mezi Turky rozšířeno velmi mnoho. Mitrovicův postoj k nim lze vyjádřit jeho vlastní větou: „*Ale již přestanu, abych se daremnými takovými klevetami zbytečně nezaneprazdňoval*“³³. Mezi základní vlastnosti Turků tedy patří neschopnost vlastního rozumného uvažování a slepé přijímání iracionalitních pověr a nařízení.

Jsou některá ustanovení koránu, která chválí, například povinnost dávat almužnu. Oceňuje je jako dar chudým nebo vězňům, i když je tato dobrotivost u mnohých motivována pouze odměnou v nebi. Oceňuje také stavbu a dotování špitálů a karavanserajů, kde na cestě nalezne přístřeší a stravu i křesťan nebo Žid, a které sám na cestě několikrát využil. Vadí mu však to, že Turci vždy všechna nařízení a příkazy musí dovést do krajnosti, z čehož pak plyne jejich nepochopitelné chování. Směje se tomu, když dávají Turci na ulici almužny i zvířatům a odsuzuje toto počínání jako nesmyslné „...*nebo ti Turci pověrní a barbarští domnívají se, že obzvláštní milost u boha sobě zasluhují, když také i nerozumným hovadům, totiž kočkám, psům, rybám, ptákům a jiným živočichům almužny dávají.*“³⁴ Těmto daremným klevetám, jak je sám nazývá, se ze srdce směje. Turci, ve snaze něco nezanedbat, všechno přehánějí.

V některých případech vede pověřčivost Turků až k fanatismu. Jako příklad uvádí to, co se povídá v Turecku o slepcích. Prý jsou to lidé, kteří putovali do Mekky, aby viděli hrob proroka Mohameda. Když jej uviděli, sami si vypálili oči, „*poněvadž sobě víceji na tom světě nežadají, aby již na marné věci nehleděli.*“³⁵ Budou za to samozřejmě po smrti odměněni. Přesto, že pověřčivost Turků připadá autorovi směšná, zároveň jej možná trochu děsí. Ukazuje totiž na to, že berou boží ustanovení velmi vážně a víra je pro ně základem jejich života. V této charakteristice tedy můžeme nalézt i varovný podtón. Pověřčivost, slepá oddanost a fanatismus Turků se Mitrovicovi jeví jako jedny z příčin úspěšnosti tureckých expanzí a mnohých válečných vítězství.

---

³¹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 54.

³² *Ibid.*, s. 54.

³³ *Ibid.*, s. 54.

³⁴ *Ibid.*, s. 52.

³⁵ *Ibid.*, s. 53.

Vidí tedy Turky jako horlivě zbožné, někdy až přehnaně dodržující nařízení koránu a se sklonem k fanatičnosti. Zároveň si ale všímá častého porušování zákazů víry. Nejednou je jeho svědkem. Vidí například obcházení zákazu pití vína. Nikdo neporušoval zákaz zjevně, ale vždy tajně, nezapomíná však dodat, že tak činili zejména poturčení křesťané. „*Jakož pak k nám do domu potají přicházeli a celé noci pili, až před svítáním tajně zase domů chodívali, a aby žádný nevěděl, nás velikou prosbou prosili.*“³⁶ K němu docházelo vždy ve skrytosti, což ukazovalo na to, že Turci nejsou ve své víře zase až tak pevní, jak by se mohlo zdát. Turek často dodržuje přikázání jen ze strachu před trestem, ne kvůli samotné víře. Když na něj ostatní nevidí, může klidně hřešit, jak tomu bylo při porušování zákazu vína. Turek je tedy často ve své víře často povrchní.

Tímto je pak fanatičnost turecké víry v očích křesťana trochu zmírněna a usměrněn je zčásti i obraz Turka jako trestu za hříchy křesťanů, jež byl v době Mitrovicovy cesty do Turecka v podvědomí lidí velmi rozšířen. Stejně jej asi před svou cestou do Turecka vnímal i Václav Vratislav z Mitrovic. Jak se pak vypořádal s tímto obrazem, když se setkal s Turky osobně? Tento obraz je v jeho mysli stále přítomen, kruté chování Turků, které Mitrovic zažívá v době svého věznění stále pokládá za trest od samotného Boha. Výjimkou nejsou výroky jako „...*neb jsme toho všeho hříchy našimi zasloužili...*“³⁷ (např. při cestě do vězení) apod. Mitrovic si sice stále myslí, že jsou to křesťané a jejich hříchy, kteří způsobují úspěchy tureckých expanzí, pohled na Turka samotného už je však odlišný. Není to nějaká mýtická postava, která byla Bohem seslána na křesťany, ale člověk z masa a kostí s ryze lidskými vlastnostmi.

Z dalších tureckých náboženských zvyků jej zaujala ještě samotná modlitba. Nelíbí se mu křik kněží, kteří svolávají věřící k modlitbě, ti podle něj křičí jako u nás pohůnci. Přirovnání křiku kněží ke křiku pohůnků ukazuje také na to, jakým způsobem vysvětluje autor čtenáři jevy, které si nemohl představit. Mitrovic tak činí prostřednictvím domácích reálií. Čtenář věděl, jak pohůnci křičí a nečinilo mu tedy problémy představit si křik kněží. Autor si pak ušetřil zdlouhavé popisování, jež by možná stejně nebylo čtenářem přesně pochopeno. Mitrovice udivuje, jak často se Turci modlí a uvádí i názvy jednotlivých modliteb. To, že se Turci modlí sedmkrát denně, přičítá tomu, že „*v pokojí zůstávají a zahálčivý život vedou*“³⁸, takže v podstatě na to mají čas. Povinná je však modlitba jen pětkrát denně. Dále si Mitrovic

---

³⁶ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Přihody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 35.

³⁷ *Ibid.*, s. 82.

³⁸ *Ibid.*, s. 12.

všímá, že Turci ctí pátek místo neděle a zmiňuje se také o výročním svátku bajram, více se o těchto zvyklostech však nerozepisuje.

Celkový obraz islámu v Mitrovicově cestopisu není příliš lichotivý. Také postava Turka jako vyznavače tohoto náboženství není příliš kladně hodnocena. To bychom však, jelikož autor byl silně věřícím katolíkem, ani nečekali. Turek zde vystupuje často jako někdo, kdo se neumí řídit vlastním rozumem, je přehnaně pověřčivý a slepě naslouchá i nesmyslným nařízením koránu. Výjimkou nejsou ani příklady fanatismu kontrastující s často viděným porušování těchto nařízení. Na pozadí těchto charakteristik pak Mitrovic zmírňuje a zlidšťuje obraz Turka jako trestu za hříchy křesťanů.

Když už se Mitrovic uchýlí k tomu, aby pochválil tureckou zbožnost a horlivost, tak je to z velké části jen proto, aby pokáral vlažnost křesťanů v jejich víře.

Turek jako člověk každodenního života

O Turkovi, jako obyčejném člověku, majícím své zvyky a obyčeje se z Mitrovicova textu dozvídáme spíše útržkovitě. Již jsme se zmínili o tom, jak vidí Mitrovic Turka praktikujícího islám a jak se jeho víra projevuje v každodenním životě. Nevšímá si však jen zvyků spojených s náboženstvím, ale také těch, které s náboženstvím nesouvisí. Zaobírá se hlavně takovými skutečnostmi, které byly odlišné od života křesťanů.

Fyzickému vzhledu Turků se věnuje jen sporadicky. Například Ferhart baša, je podle něj „*černý, velký člověk, zubatý, nepříjemný...*“³⁹, beglerbeg Sofie pak „*znamení, čistý muž, dosti velké postavy*“.⁴⁰ Malé množství popisů vnějších rysů Turků a jejich skromnost však souvisí s ještě nerozvinutými postupy v literatuře té doby. V dílech starší české literatury byl vzhled člověka charakterizován pouze tím, jestli byl krásný nebo ošklivý.

Více se už věnuje oblečení Turků a hlavně jejich výstroji (zbraním, jezdeckým potřebám,...). Už při prvním setkání s Turky je jejich ustrojení první věcí, o které čtenáře informuje. Všímá si také oblečení bašů a jiných hodnostářů. Při cestě do Turecka jej zaujal také způsob oblékání bulharských žen, které po cestě potkávají. Oblečení bývá často první věcí, které si Mitrovic všímá. Nejde mu však o podání informací o tureckém oblečení jako takovém. Oblečení autor používá k demonstraci bohatství a společenského postavení těch, o kterých mluví. Často se totiž objevuje informace o vykládání drahými kameny a zlatem a jen velmi zřídka je zmíněn třeba tvar oblečení, který by, pokud by šlo jen o charakteristiku oděvu,

³⁹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Přihody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 35.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 24.

asi chybět neměl. K podpoření tohoto tvrzení je třeba dodat, že Mitrovic se zmiňuje také o nuzném oblečení vězňů, které svědčí o jejich ubohosti. Charakteristika oblečení tedy v souladu s dobovým vnímáním odráží postavení člověka.

Způsob oblékání tureckých žen, jímž jsou v podstatě skryty veřejnosti, je vlastně také symbolem jejich postavení. Mitrovic se také podívoval zákazu vidět ženu před svatbou. Dozvěděl se však od janičáře, který byl k poselstvu přidělen a často fungoval i jako jejich průvodce po Konstantinopoli, že zvyk nebývá tak často dodržován. Muž, který má o dívku zájem, se domluví se přítelkyněmi a v určitou dobu přijde do zahrady sousedící s dívčím domem, ta pak vyjde na balkón a muži se ukáže, vše se děje jakoby náhodou. Máme tu tedy opět ukázkou obcházení nařízení, jak tomu bylo při nočním pití zakázaného vína, které je Mitrovicovi velmi nesympatické.

Mitrovic dokáže vidět turecké ženy i jinak, než jako nesvéprávné osoby podřízené muži. To, že ženy mají také svůj rozum, ilustruje na humorném příběhu přítelkyně jejich tureckého strážce, která prostým trikem obelstila svého žárlivého muže a odešla zmiňovaného janičáře navštívit. Mitrovic s některými dalšími členy poselstva zatoužil vidět, zda jsou Turkyňe pěkné či škaredé. Za pomoci janičáře jim bylo umožněno ženy spatřit. Mitrovic však konstatuje, že „*kromě jedné nic obzvláště pěkného nebylo, všechno snědé, černoooké, s barevnými vlasy a obočími.*“⁴¹ Mnoho informací o ženách se tedy od Mitrovice nedozvídáme, patrně neměl ani moc možností se sám o nich něco bližšího dozvědět.

Jako návštěvníka cizí země jej samozřejmě zaujala také odlišnost turecké kuchyně. Nepříčilo se mu ochutnat jinou stravu, než na kterou byl zvyklý. „*Pan orator se pozdráhal, ale my z tovaryšstva, majíce žaludky zdravé, od nich jsme to vděčně přijali a oni nám druhou i třetí mísu přinesli. Dobře nám šmakovalo...*“⁴² Ne každé jídlo však snědl Mitrovic s takovou chutí. „*Jidla byla od slepic vařených, pečených, kaše z rýže, sladké sekaniny, skopová masa a pečeně, od bylin a salátů drobných, a z prosta, nám nezvyklým, nechutných.*“⁴³ Přestože turecká jídla jej nějak nenadchla, způsob jejich podávání se mu zamlouval. Obdivoval, jak tiše, bez rámusu a hluku, probíhala hostina, na které byl přítomen. Velmi jej také udivilo a překvapilo stolování, které bylo proti jeho očekávání velmi tiché, klidné a dobře zorganizované. To se jistě neshodovalo s představami Turků jako divochů a barbarů, kteří přišli odněkud z asijských stepí a stojí v kontrastu s kultivovanými evropskými národy.

---

⁴¹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 66.

⁴² *Ibid.*, s. 21.

⁴³ *Ibid.*, s. 43.

Tento jejich obraz Mitrovic vyvrací hned na několika místech svého díla, nejen během zmiňované hostiny. Hned v prvním setkání s Turky cítí uctivost, se kterou je přivítali, ceremonie u dvora a setkání s baši jsou také velmi uhlazené, s žádnými divochy se opravdu v Turecku nesetkal. Za znak jejich divokosti by mohl považovat možná kruté zacházení se zajatci a vězni a možná také způsoby poprav, ale ani v ostatních evropských státech se s nimi nezacházelo zrovna s úctou a způsoby popravy také nebyly zrovna lidské.

Je udiven také disciplinovaností tureckého vojska, které opět srovnává s křesťanským a musí uznat, že vojsko křesťanů by se od tureckého mělo co učit. Kázeň a poslušnost, jež se také neslučují s údajnou tureckou divokostí, by v křesťanském vojsku těžko hledal. *„Když tehdy Mehemet baša táhnouti měl napřed pro bezpečnost cesty, tehdy žádného křiku, hluku ani troubení slyšeti nebylo, kromě na maličké bubny, a to skrovně, aby se toliko vojáci věděli čím spraviti; také tak tiše stany rozbili a beze všeho hřmotu na velbloudy a mezky nakládali, že se čemu diviti bylo: u nás padesáte vojáků větší neřád a křik by udělalo.“*⁴⁴

Obraz Turka jako barbara a divocha vyvrací Mitrovic také poukázáním na důraz Turků na hygienu. Když jsme se věnovali náboženským rituálům, zmínili jsme se o zvyku umývat se před vstupem do chrámu. Hygiena, nejen ta spojená s náboženskými rituály, byla nedílnou součástí běžného života Turků. Toho si Mitrovic nemohl nevšimnout. Nejvíce obdivu u něj vyvolávají samotné lázně, kterých bylo v Turecku obrovské množství. Již zpočátku svého díla jim věnuje dosti rozsáhlou pasáž. Chválí lázně jako zdravé a velice příjemné. Vysoce si cení zodpovědnosti, s jakou Turci přistupují k udržování lázní. *„Jakož pak obzvláštní pozor na to Turci dávají, a kdyby shledali v nejmenším, že by se lazebník čistotně nechoval nebo vody každou noc nespouštěl, s velikým trestáním a pokutou se setkává.“*⁴⁵ Znečištění lázní se trestalo nepřiměřenými tresty, což podle Mitrovic ukazovalo na to, jak si Turci zakládali na jejich čistotě.

Zároveň tímto způsobem podává informace pro budoucí cestovatele do těchto končin tím, že lázně prohlašuje za bezpečně čisté a doporučuje jejich návštěvu. Zde se projevuje to, co jsme naznačili již dříve, tedy to, že si Mitrovic uvědomuje svou povinnost informovat budoucí cestovatele a podat jim co nejvíce informací, jež by jim mohly být nápomocny při jejich putování.

Zklamán byl Mitrovec z tureckého vztahu k obydlím. Již po cestě si všímá mnoha rozbořených sídel, která nikdo od jejich dobytí nespravoval. Nejhůře prý vypadaly domy janičářů, jenž v nich bydleli pouze v jakémsi pronájmu, a tak neměli důvod je nějak zvlášť

---

⁴⁴ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Přihody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 126.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 10.

udržovat. Když se Mitrovic procházel po Konstantinopoli, nenašel krom několika pozůstatků římských staveb žádné obydlí, které by ho zaujalo. U staveb, které navštívil, se v popisu orientuje spíše na interiér, toho si majitelé domů hleděli více. Turci si podle něj budov neváží. Jediné stavby, do kterých jsou ochotni investovat, jsou lázně a také špitály (imarety) a hospody (karavanserajly), ty nechávají stavět pěkně. Stejně tak hodnotí i krajinu a hospodářství. Obraz Turky zpustošené krajiny a neobdělávaných polí je důležitý v celkovém vyznění cestopisu. Je připodobněním k celkovému ohrožení křesťanské kultury a varováním před další expanzí Turků. O tom však ještě pohovoříme později.

Mitrovic se zmiňuje také o turecké hudbě, která mu ale není zrovna příjemná a v podstatě ji ani nepovažuje za hudbu. Když se zmiňuje o tureckých zahradách, mluví s uznáním, ale turecká láska ke květinám mu připadá spíše marnivá. Marnivost a rozkošnictví patří k dalším výrazným tureckým vlastnostem. Turci jsou sice lakomí, ale za zahrady, koně, ženy, lázně a šaty, tedy pro své potěšení, utrácí mnoho peněz. Turci také milují okázalost, rádi se chlubí, snaží se zapůsobit.

Dosti rozsáhlou pasáž věnuje autor turecké rytířské hře, kterou měl možnost sledovat v Konstantinopoli. Dává ji za vzor křesťanským šlechticům, protože v ní rytíři dokazují své dovednosti, hbitost a odvalu. Staví ji do kontrastu se zvyky křesťanských šlechticů. „ *To jest jináčejší kratochvíl rytířská nežli u nás, nebo když my se dobří přátelé shledáme, jiného nic před sebe nebereme, nežli že jeden druhého nesmírně pitím a žraním nutíme a užereme, a spadne-li kdo jsa ožralý ze schodů, nad tím, že jsme ho tak spravili, obzvláštní potěšení máme a tomu se smějeme.*“⁴⁶

V oblastech každodenního života se tedy Mitrovic opět zaměřuje zejména na jevy, které jsou odlišné od toho, co zná z vlastní země. Mnohdy pak, pokud shledá nějaký zvyk dobrým a prospěšným (např. rytířské hry), neváhá jej dát za vzor křesťanům.

Turek jako pán velké říše a jeho vztah ke křesťanům

Václav Vratislav Mitrovic cestoval do Turecka jako člen diplomatického poselstva. Byl tedy zasvěcen do vnitřní politiky Porty, což ho opravňovalo k tomu, aby se turecké politice a státnímu zřízení tureckého státu věnoval dosti podrobně. Stejně jako v jiných oblastech je nejvíce zaujat zejména tím, co se výrazně odlišuje od politiky země, ze které

---

⁴⁶ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Přihody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 50.

pochází. Vypořádat se musel také s představou Turka jako nepřítele a hlavně utlačovatele křesťanstva v Tureckem podrobených zemích.

Byl si vědom velikosti, bohatství a moci turecké říše, která si podrobila četné křesťanské národy. Její velikost je patrná již z popisu cesty do Cařihradu. Již v maďarské Ostrihomi, kam poselstvo dorazilo po pár dnech cesty, se ocitá na turecké půdě a celou cestu už vlastně putuje jen Tureckem podrobenou zemí. Po cestě těmito dříve křesťanskými zeměmi seznamuje čtenáře částečně se státním zřízením, tedy rozdělením Turecka na správní celky v čele s baši (Budín, Bělehrad, Sofie). Všimá si, že Turecká říše je silně centralizovaný stát v čele se sultánem. Ten je velmi mocný a bohatý. Sultán se považuje za nástupce na římském trůně a osobuje si právo na titul císaře. O vídeňském císaři proto mluví jako o „vídeňském králi“. Mitrovicově pozornosti však neuniklo, že sultán má spíše reprezentativní postavení, velký vliv má na něj velkovezír, který je tak prakticky nejmocnějším mužem tureckého státu. Právě proto vinu za pozdější uvěznění poselstva nenese podle Mitrovic sultán, ale právě velkovezír, jež byl tehdy u moci, tedy bojechtivý Sinan.

Mitrovic, jako příslušníka české šlechty, velice udivuje také neexistence stavovského systému, tedy dědičné šlechty. Pokud sultán uděluje nějaké vyšší postavení a majetek, tak je to vždy za nějaké zásluhy ve službě státu (např. janičář může získat určité výsady za služby v boji) a uděluje je jen této konkrétní osobě. Jeho potomci pak nemají po jeho smrti na tento majetek právo. Mitrovic však poukazuje na to, jak tito sultánem obdarovaní muži často zpronevěřují státní peníze a ukládají je pro své děti, aby je zaopatřili. Opět tu tedy upozorňuje na obcházení nařízení a ukazuje tak tureckou falešnost, vychytralost a neúctu k zákonům vlastního státu.

Vychytralost je u Turků také velmi častou vlastností. Je spojená s chamtivostí a sobectvím a zištným chováním. Objevuje se nejen v obcházení zákonů a nařízení, ale také při získávání postavení a majetku. Zosobněním jmenovaných vlastností byl například Sinan baša. Ten díky těmto svým vlastnostem získal několikrát zpět své postavení, vetřel se do sultánovi přízně a dokonce rozpoutal i další boje proti křesťanům.

Vychytralost v trošku mírnější podobě představuje i žena, která svou chytrostí přelstila svého muže. Mitrovic o tomto píše „*Tomu lotrovství a té chytrosti nemohl jsem se nadiviti.*“⁴⁷ Této ženské chytrosti se však Mitrovic směje a je mu svým způsobem i sympatická.

Dotkli jsme se zde problematiky peněz a korupce v tureckém státě. Podle Mitrovic jsou právě peníze a uplácení tím, co hýbe politikou státu a co jej zároveň oslabuje.

---

⁴⁷ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 67.

„Negativním rysem turecké správy je institucionalizovaná korupce. S každou žádostí se musí jít k úřadu s darem.“⁴⁸ Vždyť právě i válka s Rakouskem je pozastavena jen díky darům z Rakouska a ročnímu přísunu peněz do turecké státní pokladny a zdržení daru málem slouží jako záminka k obnovení války. Veškeré audience, které poselstvo po cestě absolvovalo u tureckých bašů, jsou vždy provázeny dary a turečtí hodnostáři si nezdráhají o ně říct. Bělehradskému bašovi se zdálo, že dostal od orátora málo, a beze všeho ostychu si řekl ještě o nějaké peníze navíc. Také moc a postavení se v tureckém státě vykupovaly penězi. Mitrovic se v této souvislosti o bělehradském pašovi také zmiňuje. „*Týž beglerbeg byl proto tak lakomý a peněz žádostivý, že nedávno toho ouřadu dostal a dobře uplatiti musil; neb již i v Turcích pro dary všeckno činí.*“⁴⁹

Zišté chování, touha po penězích a úplatkářství jsou další výrazné rysy turecké povahy. Mitrovic se o penězích a jejich síle v tureckém státě zmiňuje velmi často, uvedené vlastnosti, tedy chamtivost a touha po penězích, vystupují z díla velmi výrazně a v Mitrovicově podání působí jako vůbec nejzákladnější vlastnosti Turků. Za peníze se dá v Turecku koupit vše „...*poněvadž sobě tam za peníze přízeň, lásku i vše, čeho žádá, dostati může.*“⁵⁰ O kus dál Mitrovic píše: „*Penězi Turci jako nějakým libým zpěvem se ukojiti dávají.*“⁵¹ V braní peněz jsou, podle Mitrovice, nestoudní a nemírní. Mitrovic sílu peněz zažil na vlastní kůži při svém pobytu ve vězení. Na příkladu velitele jejich věznice Mitrovic ukazuje, jak velkou moc peníze měly a jak dokázaly změnit Turka z přítele na nepřítele. Velitel se snaží vězňům pomoci, domlouvá jim setkání s vlivnými lidmi a chová se opravdu jako přítel. Projevuje svoji lítost nad jejich nespravedlivým odsouzením, věří v jejich nevinu. Když se však ukazuje, že by mohlo dojít k jejich propuštění, využívá ihned příležitosti, aby se obohatil. Za svou pomoc po nich vyžaduje peníze, jež mu vězňové přislíbí. Když však dojde k jejich propuštění, dožaduje se své částky. Vězňové ji však zrovna nemohou sehnat, a tak je velitel zavře zpět do vězení a nechce je pustit. Najednou mu nevádí, že musí poselstvo nevině trpět a celá jeho dosavadní pomoc se nyní jeví v jiném světle. Jeho chování se ukazuje jako zcela zišté a motivované vidinou výdělků.

V této souvislosti vystupuje Turek v Mitrovicových očích jako někdo, kdo je zaslepen touhou po penězích, vidina jejich zisku z něj dokáže udělat úplně jiného člověka, narušit jeho morálku a dobré úmysly. To, že peníze či dary musí provázet každou přímluvu u dvora, však

---

⁴⁸ Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha. Scriptorium, 2002, s. 253.

⁴⁹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 25.

⁵⁰ Ibid., s. 30.

⁵¹ Ibid., s. 30.

nevidí Mitrovic jen u Turků, ale všímá si toho i ve své vlasti. „*Nebo rovně již tam v pohanstvu jako u nás v křesťanstvu ten obyčej jest, že kdyby císař co poručil, jestliže nemá ten při dvoře dobrého přítele a nedaruje-li nic, jeho věc mnohdykrát spravedlivá se založí, když se pilně nesollicitruje.*“⁵² Opět se tu tedy Mitrovic ohlíží na domácí poměry a poukazuje na moc peněz, která je v Čechách stejně silná jako v Turecku.

V tureckém státním zřízení jej také velmi zaujala vysoká sociální mobilita, kdy se otrok může stát bašetem, ale i naopak. Příkladem jsou mu bašové, jež jsou křesťanského původu. „*A tak o žádném bašovi jsem neslyšel ani ho viděl jak v Konstantinopoli, tak po vši turecké zemi, aby měl přirozený Turek býti, nýbrž nebo branec jest od rodičův křesťanských, neb v dětinství zajat, aneb se poturčil.*“⁵³ Stejně tak i janičáři jsou křesťanského původu. Ještě jako děti byli uneseni z křesťanských rodin a vycvičeni jako elitní jednotky sultánova vojska.

Vysoké postavení je tedy v Turecku podmíněno poturčením, tj. přijetím turecké víry. Z nově poturčeného člověka mají Turci velikou radost, vodí jej ulicemi, modlí se a radují. Mitrovic ale poturčování velice odsuzuje, je to pro něj největší zrada Boha a křesťanů vůbec.

Mitrovic si všímá, že Turci nikoho ke konverzi k islámu nenutí. Panuje tu jistá náboženská tolerance, křesťanství však není v žádném případě rovnoprávné s islámem. Křesťané mohou mít svou víru a provádět své obřady. Mohou také bez omezení využívat veřejné prostory (lázně, hospody,...). Zůstat křesťanem však znamená vzdát se možnosti zlepšení svého postavení v rámci tureckého státu a smířit se se svým podřadným postavením. Tím jsou vlastně křesťané velmi znevýhodněni a to vede k jejich častému poturčování.

Mitrovic si všímá vcelku svobodného postavení křesťanských kupců v městě Galatě. Stejně tak vidí, že zručných křesťanských řemeslníků si Turci váží a využívají jejich služeb. Také během cesty konstatuje, že křesťané si žijí relativně klidně a ve svých kostelech (i když často zpustošených a rozbitých) vykonávají křesťanské obřady. Turek je stále ten, který stojí nad křesťanem jako jeho pán. Dobře zná svou moc a nadřazené postavení. Turci se sice chovají ke křesťanům uctivě a tolerují jejich odlišnost, ale jen dokud z toho mají prospěch nebo dokud nejsou křesťany nějak ohroženi.

Postavení křesťanů se však vždy zhoršuje během válečného konfliktu. Tehdy se křesťan pro Turka stává opět nepřitelem. Mitrovic vidí v Konstantinopoli zástupy otroků přivlečených z Turky nově podrobených křesťanských zemí, se kterými se zachází velmi

---

⁵² Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 111.

⁵³ *Ibid*, s. 37.

nelidsky a krutě. „*Jest jistě žalostivé na tom trhu divadlo, kterak je prodávají a s nimi zacházejí, až jeho, kdo na to patří, srdce bolí...a kdokoliv kterého vězně kupuje, ten rovně jako hovadu neb koni na zuby, oči, ruce, nohy hledí a veda jej do komůrky, do naha se svléci káže a všeckny oudy spatřuje.*“⁵⁴

Když Turci prohráli nějakou bitvu, měli s nimi zase problémy ti křesťané, kteří už v turecké říši žili (obchodníci, řemeslníci i křesťanská poselstva). Na nich se Turci za svou porážku mstili. I toto Mitrovic a ostatní uvěznění členové poselstva zažili na vlastní kůži.

„*Vtom přišly noviny, kterak by naši v Uhřích slavné vítězství nad Turkem obdrželi a mnoho tisíc Turkův pobili. Tu jsme opět v velikém strachu byli, nebo na nás škaredě hleděli, zuby skřípěli, a že nás na háky zvěšeti dají, hrozili.*“⁵⁵

Celkově tedy postavení křesťanů v turecké říši není nijak růžové. I když zde funguje jistá tolerance, Turek je zde vždy pánem. Když totiž vypukne mezi Turkem a křesťanem nějaký spor, vítězně z něj vychází vždy Turek. Jemu se vždy věří, jeho slovo stojí nad slovem křesťana. Nadřazenost Turků nad křesťany demonstruje Mitrovic také v příběhu o starém Turkovi, který zatoužil po mladé křesťanské dívce a zničil tím pak život její, jejího snoubence i jejich rodičů. Turci jsou tedy ke křesťanům tolerantní, ale jen dokud je to pro ně výhodné a také pokud není narušeno jejich výsadní postavení.

U čtení Mitrovicova cestopisu získává čtenář také představu o tureckém věznění a trestech, které jsou popisovány z autentických zkušeností autora a mají tedy velkou dokumentární hodnotu. O trestech se však Mitrovic zmiňuje již dříve, ještě než začne popisovat své věznění. Tresty, jež mohl vidět se mu však vždy zdály velmi nepřiměřené (velký trest, tisíc ran kyjem, dostal například lazebník, jež podal hostu v lázních špinavý ručník,...). Nepřiměřeným trestem byl postižen také Mitrovic a další členové poselstva. Byli vlastně odsouzeni nevinně, a to do nejobávanějšího tureckého vězení. Mitrovic popisuje také některé způsoby poprav, například nabodnutí na kůl, vhození na hák nebo utopení odsouzeného.

Turecká vězení tedy Mitrovic neshledává spravedlivými, jsou podřízena sultánovi, ten se však příliš nestará, kdo v nich je uvězněn. Vězeň je tak odkázán na své strážce a velitele věznice a je jim vydán na milost a nemilost. O nějakém právu, kterého by se mohl vězeň dovolat, tedy nemůže být řeč.

---

⁵⁴ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 68.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 88.

Autorova objektivita při hodnocení Turků

Mitrovic se v tureckém vězení setkal s krutostí a špatným zacházením. Dva roky, které strávil v tureckém vězení musely být pro tak mladého chlapce otřesným zážitkem, na který jistě nerad vzpomínal. Vzhledem k tomu, co v Turecku vytrpěl, bychom mohli očekávat zcela negativní postoj k Turkům a nikdo by mu jej asi nevyčítal. Vždyť kdo by měl mít větší právo být silně protiturecky naladěný, než ten, jež musel od Turků nespravedlivě snášet mnohá příkoří a krutosti. Mitrovic si však negativními zážitky nenechal zastínit zážitky kladné, kterých je sice méně, ale jsou v díle stejně důležité. Zůstává stále objektivním autorem. Mitrovic byl schopen dělat mezi Turky rozdíly. U mnohých nachází i jisté ctnosti, stejně jako u křesťanů nalézá mnohé neřesti.

Mitrovic hodnotí povahu Turků na základě jejich chování k němu i k jiným lidem. Zajímavé je, že když se k Mitrovicovi nějaký Turek zachová dobře, bývá to někdy z jeho strany bráno jako zásah křesťanského Boha „*V tom nám Pán Bůh vzbudil přítele...*“⁵⁶. Stejně jako může Bůh křesťana potrestat, může mu i pomoci či ulehčit mu v jeho strádání tím, že mu pošle přítele a může to být třeba i Turek, skrze něhož jej Bůh potěší.

Mitrovic si všímá dobrých vlastností Turků i situací, kdy se k němu zachovali přátelsky. Vzpomíná například na lítost, kterou nad nimi vyjadřovalo mnoho lidí při jejich zatčení. I velitel věznice s vězni soucítí. Ví, že jsou nevinní, ale propustit je nemůže, tak se jim snaží věznění ulehčit. Jako přátelé se k Mitrovicovi zachovali také janičáři, kteří se přimlouvali u orátora, aby jej netrestal za to, že se opil „*...i Turci jsou za mne, přičítajíce to mé mladosti a nerozumu, přimlouvali, že jsem od pardusu vysvobozen byl.*“⁵⁷ Mitrovic si všímá i jiných dobrých vlastností, například spravedlnosti u velitele věznice i u Ibrahima baši, také uctivosti, které se poselstvu dostávalo před vypuknutím konfliktu, atd.

Dobré vlastnosti spojené zejména s chováním bašů ke křesťanům dává autor často do souvislosti s jejich křesťanským původem a s tím, že na svůj křesťanský původ nezapomněli. O baších například říká „*všechno císaře tureckého pána panství, tolik království a knížectví spravují a skrz svou moudrost a rozumnost je vzdržují. Však přece nehrubě na křesťany laskavi jsou vědouce, že skrze křesťany pošli.*“⁵⁸

Dělá však rozdíl mezi baši nebo janičáři, kteří byli z křesťanských území uneseni už jako děti, své poturčení v podstatě nemohli ovlivnit a jsou nyní křesťanům nakloněni a mezi

---

⁵⁶ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 110.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 32.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 37.

těmi, kteří se poturčili z vlastní vůle, jen kvůli postavení a penězům a zapomněli tak na svou duši.

Tito poturčenci jsou pak Mitrovicem velmi odsuzováni, nazývá je nevybíravými výrazy jako šelma ošemetná, lotr, šelma zpronevěřilá. Silnější výrazy snad nikde jinde nepoužívá. Právě jim pak přisuzuje ty nejhorší turecké vlastnosti jako vychytralost, chamtivost a sobeckost. Poturčenci také nemají takovou úctu k zákonům turecké víry a právě oni jsou ti, kteří porušují její ustanovení. Stejně jako nebyli silní ve víře křesťanské, nejsou pevní ani ve víře turecké. Jsou sobečtí, vše dělají jen pro svůj prospěch.

Z celkového pohledu převládají v charakteru Turků samozřejmě špatné vlastnosti, přece jen to byli nepřátelé a utlačovatelé křesťanů, což mělo v jeho hodnocení větší váhu než sympatie, které měl Mitrovic k jednotlivým Turkům. Díky objektivitě, se kterou k dílu přistupoval však uvádí také vlastnosti kladné a tím je obraz Turka opravdovější.

Mitrovic se v charakteristice Turků a v pohledu na Turecko musí vyrovnávat se zažitými představami, se kterými do Turecka přijel. Představy Turka jako barbara a divocha, jako trestu za hříchy či jako utlačovatele křesťanů konfrontuje se svými osobními zkušenostmi z Turecka. Některé obrazy Turka u něj přetrvávají, některé zmírňuje a jiné zcela vyvrací.

Dokumentární funkce *Příhod*, kterou jsme se nyní zabývali je důležitou a pravděpodobně i hlavní funkcí díla. Není však funkcí jedinou. Poznatků z Turecka dokázal Mitrovic využít i k jiným účelům. V jeho cestopisu se velice výrazně projevuje také funkce moralistní a svůj podíl má v díle funkce zábavná.

MORALIZUJÍCÍ FUNKCE *PŘÍHOD*

Václav Vratislav z Mitrovic pocházel z katolického rodu, vzdělával se na jezuitských školách. Být katolíkem však pro něj nebylo jen pouhým společenským zařazením, ale opravdovou vírou a životním postojem. Celý život byl horlivým zastáncem katolictví, také při náboženských nepokojích na počátku Třicetileté války stál věrně po boku katolických Habsburků. Jeho silné katolictví se projevuje také v *Příhodách*.

Mitrovic celý svůj život svěřuje Bohu, obrací se na něj v nesnázích a bezvýchodných situacích jako na jedinou možnou pomoc. Bůh má v rukou jeho život a život každého křesťana, on jediný jej může vysvobodit z jeho strádání (vysvobozením z vězení, ale i smrtí).

Pokud se člověku dějí nějaké nepravosti a je na něj od Boha sesláno utrpení, chápe jej Mitrovic jako trest za hříchy. A nejde pouze o hříchy jednotlivce, ale i o hříchy křesťanstva vůbec.

Také války s Tureckem a jeho postupující expanze vystupují v Mitrovicově cestopisu jako trest za hříchy a vlažnost víry křesťanů. Jaký větší trest než ohrožení víry samotné, a to ještě od pohanů a ukrutných barbarů, by mohl být na křesťana seslán? Křesťanství bylo Turky opravdu ohrožováno a v případě jejich expanze dále do Evropy mu hrozila ztráta jeho výsadního postavení v Evropě, jestli ne úplný zánik. Mitrovic toto nebezpečí vnímal velmi citlivě. Uvědomoval si nedostatky v chování křesťanů a chladnost jejich víry a i přes své mládí cítil povinnost je za ně pokárat a nabádat je k plnějším prožívání křesťanské víry. Viděl jediné východisko z této situace – obrácení se ke křesťanskému Bohu a větší horlivost ve víře. Jen tak může být turecké nebezpečí od křesťanů odvráceno.

Tento svůj postoj vkládá do svého díla. Používá k tomu kontrastu turecké víry s vírou křesťanskou. Autorově pohledu na tureckou víru jsme se již věnovali. Nyní uvidíme, že autor své poznatky do textu nevkládá bezmyšlenkovitě a jen pro ně samotné, ale vždy za nějakým účelem. Když tedy popisuje, jak jsou Turci ve svém náboženství horliví a zbožní, staví je nade vše a mají ho ve velké úctě, nejde jen o to zprostředkovat čtenáři projevy jejich víry. Mitrovic uvedením těchto jevů sleduje vyšší cíle. Jsou to přesně ty vlastnosti, které chtěl vidět také u křesťanů. Na pozadí turecké horlivosti tak vyniká Mitrovicem odsuzovaná křesťanská vlažnost a plně se tu projevuje moralizující tendence jeho díla.

To, že zmiňuje zbožnost a horlivost tureckých věřících tedy nemá sloužit k tomu, aby vyzvedl jejich kvality nebo dokonce chválil islám a jeho projevy, ale spíše k tomu, aby křesťanům a jejich chování nastavil zrcadlo. Když chválí čistotu tureckých chrámů, napomíná zároveň křesťany, aby o ni ve svých chrámech také dbali. Mluví-li o důstojnosti turecké modlitby, kdy nikdo nevyrušuje a věnuje se pouze tichému rozjímání a říká-li : „*Žádný se po kostele netoulá a neprochází, jeden s druhým netlachá a nerozpráví, nic jiného kromě zkroušené modlitby se neslyší...*“⁵⁹, naráží na chování křesťanů v jejich chrámech, kde to vypadá přesně naopak – každý v kostele tlachá, při modlitbě se prochází a rozmlouvá s ostatními.

Na tomto místě se tedy projevuje moralizující tendence jeho *Příhod*. Napomíná křesťany, že by si měli více vážit své křesťanské víry. Kárá je, že zatímco by měli děkovat Bohu za to, že právě jim daroval tu pravou víru, jsou v jejím prožívání chladní, zatímco

---

⁵⁹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 22.

Turek, vyznavač falešné víry je mnohem zbožnější a horlivější než oni. To, že dává křesťanům v náboženské horlivosti za vzor právě Turka, úhlavního nepřítele křesťanů dává jeho napomenutí větší sílu. Dává křesťanům jasný signál, že i Turek, barbar a pohan má ke svému falešnému Bohu hlubší vztah než oni k Bohu pravému, což jistě dovedlo čtenáře k zamyšlení.

Osoba autora, jako muže pevného ve své víře, se odráží také na jeho postoji k poturčování. Poturčení křesťana, jak jej chápe Mitrovic, znamená pro křesťana věčné zatracení a ztrátu duše. Dokonce poturčení hofmistra z Krekvicova poselstva považuje za příčinu jejich krutého osudu. „*Pan orator nad tím (hofmistrovým poturčením) se velmi rmoutil, obávaje se, aby on, jakožto všech našich obyčejův křesťanských povědomý, nebyl příčinou neštěstí a všeho zlého našeho, jakož se pak stalo.*“⁶⁰ Mitrovic sám demonstruje sílu své víry, když několikrát odmítne poturčení, jež je mu nabízeno. Dává přednost krutému věznění před věčným zatracením své duše a odvrácením se od Boha, které by přišlo zároveň s jeho poturčením. Jeho neoblomný postoj nebyl narušen ani skrze nabízené postavení a majetek. Duše je pro Mitrovice dar od Boha, se kterým nemůže nakládat, jak se mu zachce. Sám tu pak vystupuje jako vzor pravého křesťana, ochotného trpět pro Krista.

Na pokleslou a křesťanství škodící morálku českých pánů naráží také při popisu rytířských her, které viděl v Konstantinopoli. Staví tuto rytířskou a ctnosti prokazující tureckou zábavu do kontrastu se zábavou českých pánů, která spočívá v opíjení a přejídání hostů a považuje ji za nesmyslnou, nemorální a nehodnou křesťanského chování. Zaměřuje se tedy nejen na chování v kostelech, ale i mimo ně. Člověk není křesťanem pouze v chrámu, ale i mimo něj. Jako křesťan má žít i svůj každodenní život.

Mitrovic sám sebe staví do role pravověrného křesťana a zčásti také kazatele, který poznal pravou víru a cítí nutnost předat své poznání i dalším křesťanům, kteří ve své víře ještě nedosáhly takového poznání jako on. Vyzývá křesťany, aby začali brát svou víru vážně, čímž, jak Mitrovic skutečně věřil, jedině mohou odvrátit tureckou hrozbu.

Turecké ohrožení představuje podle Mitrovice skutečnou hrozbu pro křesťany a celou evropskou kulturu. Při putování Tureckem podmaněnými křesťanskými zeměmi vidí její zpustlost po tureckých nájezdech. A vidí ji i jako možnou budoucnost své země, když nebude turecká expanze zastavena. V jeho hodnocení vztahu Turků k budovám, které tu stály dlouho před jejich expanzí a byly obývány křesťany, se dá vyčíst také jeho pohled na Tureckou expanzi vůbec. Nejde totiž jen o budovy, které jsou v okupovaných křesťanských zemích

---

⁶⁰ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 73.

zpusťošeny a zanedbány, ale jde také o jejich krajinu a hospodářství. Když projíždí Srbskem, říká: „...*jest velmi pěkná krajina, ale zpustlá, nebo Turci nemnoho polí dělají a s poli se obírají, kromě co křesťanští sedláci vykonají*“⁶¹. Vidí tedy krásu krajiny, která byla poničena vpádem Turků. Turci, stejně jako ničí jejich stavby, památky a nestarají se o rozkvět krajiny, rozbíjí i křesťanskou kulturu, která tu žila po staletí. Zničené domy a neobdělaná půda zde slouží jako obraz nebezpečí před devastací křesťanského světa. Je zde ukryto varování před další tureckou expanzí, která v té době nebyla vůbec nereálná a která by měla katastrofální důsledky pro zbytek Evropy.

Mitrovic, který si je vědom stálé krize, zařazuje do svého díla i pasáže, ve kterých moralizuje a vychovává čtenáře, což nebylo v tehdejší literatuře neobvyklé a čtenáře to jistě nepřekvapovalo. Kdyby však Mitrovic zůstal pouze kazatelem a vychovatelem, jen těžko by se jeho cestopis stal tak populárním. V jeho díle zůstává tak prostor pro pobavení čtenáře, pro jeho zábavnou funkci.

ZÁBAVNÁ FUNKCE PŘÍHOD

Josef Hrabák ve své *Poetice* říká: „Cestopis spojuje hledisko literatury věcné a zábavné“⁶² Toto jeho tvrzení potvrzuje i Mitrovicův cestopis, a to i přesto, že byl v Turecku krutě vězněn, trpěl nemocemi a často stál velmi blízko smrti. Navíc, když toto všechno prožíval, byl vlastně ještě dítě.

To, co by jiného zlomilo a poznamenalo na celý život, Mitrovic nakonec posílilo a dalo mu radost ze života a jiný pohled na svět. Mitrovic se ve svém díle s otřesnými zážitky vyrovnává a mnohé popisuje. Nenechává je však, aby hráli jedinou úlohu v celkovém vyznění jeho *Příhod*, ty pak nevyznívají tragicky.

Zejména první dvě části knihy, kdy se autor nerušeně pohybuje po Turecku a jeho hlavním městě Konstantinopoli, ponechávají zábavnosti velký prostor. Autor baví čtenáře objevováním pro něj nových a nezvyklých jevů a situací (turecké zvyky, lázně, atd.). Častým zdrojem komičnosti jsou kontrasty mezi jeho myšlením a myšlením Turků. Zejména turecké pověry a chování Turků, které je pověrami způsobeno nutí Mitrovic k smíchu „...*naschvále jsme tam chodili a to spatřili a jejich zpěvu mrňaus revaus poslouchali a se smíchem velkým*

⁶¹ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 23.

⁶² Hrabák, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 342.

se na to, jak ony z těch domů vyběhají a se shromažďují se dívali.“⁶³ Takto popisuje Mitrovic, jak se v určitou hodinu sbíhaly kočky na místa, kde dostaly od pověřivých Turků něco k jídlu. Mitrovic tuto situaci čtenáři zprostředkovává s citem pro zachycení komičnosti situace a čtenář tak má pocit, jakoby tam s Mitrovicem stál a na sbíhající se kočky se díval.

Humor se vyskytuje také v textu vložených příbězích. Mitrovic baví čtenáře tím, že mu vypráví příběh o chytré ženě a její lsti použité na žárlivého muže. „*Tomu loztrorství a té chytrosti nemohl jsem se nadiviti a dosti jsem se s tím jančarem, vzpomena na to, nasmál*“.⁶⁴ To, že Mitrovicovi opravdu šlo i o pobavení čtenáře potvrzuje to, že tento příběh nemá jinou důležitou roli ve vyznění díla (snad jen demonstruje chytrost této turecké ženy) a má tedy čistě funkci zábavnou. Mitrovic prostě považuje za nutné sdělit čtenáři jak zážitky tragické, tak i komické.

Mitrovic píše své dílo s odstupem několika let od svého věznění. To mu umožňuje zachovat si smysl pro humor i v částech věnovaných jeho věznění. Často jsou však popisované příběhy spíše tragikomické. Když po jedné vítězné bitvě křesťanů nechali Turci vyvolat vězně s tím, že se jim za vítězství pomstí uřezáním nosu a uší, na vězně padl smrtelný strach. Turci jim však pouze oholili hlavy a poslali je zpátky do vězení. „*Když nás pak strach pominul a my tak jeden na druhého, jaké telecí hlavy máme a všecko bez brady jsme, hleděli, nemohli jsme se od smíchu zdržeti, neb sotva jeden druhého poznati mohl.*“⁶⁵ Mitrovic ukazuje, že si nedělá legraci jen z Turků a jejich chování, ale dokáže se zasmát i sám sobě. To, že se snaží bavit čtenáře i v částech věnovaných spíše dramatickým situacím, poukazuje na jeho snahu odlehčit tak těžké téma, jakým kruté turecké věznění jistě je.

Je autorem, kterého zajímá čtenář jeho díla a také se na něj snaží působit. Snaží se ho poučit svými věcnými poznatky, vychovávat a napomínat, přitom mu však jde také o jeho pobavení. Proto jsou jeho *Příhody* stále dílem čteným a populárním.

---

⁶³ Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 52.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 67.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 89.

ZÁVĚR

Pokusili jsme se zhodnotit odraz turecké problematiky v *Příhodách* Václava Vratislava z Mitrovic a jeho pohled na Turky vůbec.

Zjistili jsme, že cestopis stojí v žánrovém systému starší české humanistické literatury na předním místě, zejména pro jeho naučnou a výchovnou funkci, jež byla v době humanismu vyžadována i u děl se zábavnou funkcí. Popsali jsme také základní znaky žánru cestopisné literatury.

Cestopis Václava Vratislava z Mitrovic jsme poté zařadili do dvou literárních kontextů, tedy do kontextu starší české cestopisné literatury a literatury s tureckou tematikou. Dospěly jsme k závěru, že *Příhody* v nich stojí vždy na předních místech. A to zejména proto, že podávají komplexní soubor věcných poznatků z popisované oblasti, čímž nejlépe odpovídají jak požadavkům kladeným na literaturu cestopisnou, tak také poptávce po informacích o tureckém nepříteli.

Nastínili jsme také kulturně-politické prostředí vzniku *Příhod* a vliv historických událostí na myšlení tehdejších lidí, autora nevyjímaje. Dospěli jsme k poznání, že *Příhody* nejsou cenné pouze svou dokumentárností, ale také invencí autora a právě jeho osobní pohled na Turecko je v nich velmi důležitý.

Mitrovic na tureckou problematiku nazírá očima křesťana, tedy příslušníka odlišného náboženství. Pozoruje je také pohledem nepřítele, tedy člověka, jehož rodná země vede s Tureckem války a také skrze osobní negativní zážitky z Turecka. I přes všechny tyto způsoby pohledu, jež by mohly vést k jeho protitureckému zaměření, zůstává Mitrovic relativně objektivním pozorovatelem. A tak vedle ryze negativních zkušeností, zážitků a charakteristik Turků, ze kterých vystupuje nejvýrazněji postava Turka jako vychytralého, ziskového a úplatného člověka, který myslí jen na svůj prospěch a k němu orientuje každou svou činnost, se Mitrovic zmiňuje také o některých ctnostech Turků (spravedlnost, lítost nad nevinně trpícími, atd.). Jeho objektivita však není neomezená. Vidí sice, hlavně u jednotlivců, se kterými se setkal, také jejich dobré vlastnosti a dá se říci, že někteří Turci byli i jeho přáteli. Nepřátelství k Turecku, jako ke státu, který ohrožuje jeho vlast a hodnoty, je však v jeho mysli stále přítomno a nad osobními sympatiemi převažuje. Turek tedy může být dobrý, spravedlivý a Mitrovicovi sympatický, stále to však bude příslušník státu, který útočí na jeho zemi a křesťanské hodnoty.

Mitrovic se ve svém díle musel také vyrovnat s představami Turků, jež si ve své mysli do Turecka přivezl. Na základě poznanych skutečností a při konfrontaci s realitou se pak

ztotožňuje například s obrazem Turka, nepřítele a utlačovatele křesťanů, když vidí, že turecká tolerance křesťanské víry je narušována zlovůli jednotlivých Turků. Dobové vidění Turka jako trestu za hříchy křesťanů v jeho mysli přetrvává, ale zmírňuje je zlidštěním Turka a poukázáním na jeho ryze lidské vlastnosti. Již to není mýtická postava, ale reálně viděný člověk. Zcela autor vyvrátil zažitou představu Turků jako barbarů a divochů poukázáním na jejich vybrané chování v oficiálním jednání, na jejich zalíbení v čistotě, atd.

Mitrovic, tím že zprostředkovává široký okruh informací z dané oblasti, naplňuje ve svém díle naučnou funkci. V souladu s humanistickou tendencí literatury nezapomíná však ze své pozice také pokárat a napomenout čtenáře ve věcech víry a mravů a k tomu používá právě poznané skutečnosti z Turecké oblasti, které mu slouží jako příklad nebo varování. Nezůstává však jen kazatelem a učitelem, ale vkládá do *Příhod* také prvky sloužící k čtenářovu pobavení.

Komplexní pohled na tureckou problematiku, jenž byl sepsán vnímavým autorem a vyplýval ze zažitých zkušeností měl pro chápání Turecka v rámci tzv. „turecké literatury“ obrovský význam. Bořil totiž některé mýty vytvářející se kolem Turecka a jeho obyvatel a byl zdrojem opravdových informací sloužících k objektivnějšímu poznání tehdejšího nepřítele, jež byly tehdy žádány.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární:

Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Doslov, vysvětlivky a poznámky napsal Alois Bejblík. Praha: Mladá fronta, 1977.

Sekundární:

Bejblík, Alois. Nad příhodami Václava Vratislava z Mitrovic. In: Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977.

Bejblík, Alois. Poznámka dějepisná. In: Vratislav, Václav z Mitrovic. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha: Mladá fronta, 1977.

Hrabák, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977.

Klátik, Zlatko. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.

Kunský, Josef. *Čeští cestovatelé*. Praha: Orbis, 1961

Machala, Lubomír; Petrů, Eduard. *Panorama české literatury*. Olomouc, Rubico, 1994.

Mocná, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2004.

Petrů, Eduard. Co je renesanční literatura? In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 190-195.

Petrů, Eduard. Informační exploze 16.století a genologický systém humanistické literatury. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 227-232.

Petrů, Eduard. Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 210-216.

Petrů, Eduard. Staročeský cestopis z hlediska genologického. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 233-245.

Petrů, Eduard. *Vzrušující skutečnost*. Ostrava: Profil, 1984.

Rataj, Tomáš. Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století. *Dějiny a současnost 17*, 1995, č. 4, s. 7-12.

Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce (Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích)*. Praha: Scriptorium, 2002.

Rataj, Tomáš. Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury. *Folia Historica Bohemica 17*, 1994, s. 59-83.

Tichá, Zdeňka. *Jak starí Čechové poznávali svět*. Praha: Vyšehrad, 1986.

Žilka, Tibor. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984.